

Список використаних джерел

1. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: в 2-х томах / Б.Г.Ананьев. – М.: Педагогика, 1980. – Т. 2. – 288 с.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М.Бахтин. – М.: Искусство, 1986. – 445 с.
3. Кузьмина Н.В. Способности, одаренность, талант учителя / Н.В.Кузьмина. – Л.: ЛГУ, 1985. – 182 с.
4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н.Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
5. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф.Ломов. – М.: Наука, 1984. – 443 с.
6. Чепелева Н. В. Психологічна культура майбутнього вчителя / Н. В.Чепелева. – К.: Знання, 1989. – 32 с.

This article deals with psychological peculiarities of organization of subject-object-subjective interrelation in teaching, as continuing process of solving by teacher endless educational tasks, to achieve general aim of pupil personality formation. The investigation proved that the subject-object-subjective relationships in teaching are formed during tducational communication which is understood, fs the process of collective work of teache and pupil, in which this form of interaction is built on active feedback, which organizes, regulates and enrich each of the participants of this process.

Key words: educational communication, educational task, pedagogical competence, subject-object-subjective relationship in teaching.

Отримано: 06.03.2011

УДК 159.96 – 05(477)

В.М.Юрченко

Психічні стани в працях вітчизняних психологів ХХ ст.

У статті проаналізовано праці вітчизняних психологів ХХ століття (Блонський П.П., Басов М.Я., Узнадзе Д.М., Мясищев В.М., Левітов М.Д.), які зробили вагомий внесок у розкриття змісту поняття про психічні стани людини.

Ключові слова: психічний стан людини, предмет психології, системний підхід.

В статье проанализированы труды отечественных психологов XX столетия (Блонский П.П., Басов М.Я., Узнадзе Д.М., Мясищев В.Н., Левитов Н.Д.), которые внесли большой вклад в раскрытие содержания понятия о психических состояниях человека.

Ключевые слова: психическое состояние человека, предмет психологии, системный подход.

Аналізуючи внесок вітчизняних психологів ХХ століття у розвиток проблеми психічних станів людини, слід відзначити, що велику увагу цим станам, вважаючи їх предметом психології, який потребує матеріалістичного пояснення, приділив П.П.Блонський (1884-1941). Намагаючись підходити до вивчення кожного психічного явища з боку його історії, він висунув гіпотезу про процес розвитку психіки через перехід від стану “спячої життя” до стану “вполне бодрствующей життя”, між якими, на його думку, мають місце два таких проміжних стани, як “примитивная бодрствующая життя” и “неполное бодрствование”. Тобто розвиток життя, згідно з Блонським, “есть постепенно растущее преобладание бодрствования над сном” [1, с. 5].

При цьому Блонський неодноразово підкреслював діалектичний характер взаємин між цими двома психічними станами, обумовлений неможливістю провести між ними чітку межу, оскільки “жизнь не знает абсолютного сна”. Він мав на увазі той факт, що стан “бодрствования” починається задовго до пробудження, а стан сну – задовго до сну. Даючи фізіологічне пояснення цього явища, вчений підкреслював, що в стані пильнування різні відділи нервової системи не тільки співпрацюють один з одним, але й борються між собою, гальмуючи один одного. Звідси його висновок, що навіть “максимально бодрствующая життя<...> есть в то же время в большей или меньшей степени сон целого ряда отделов нервной системы” [1, с. 9], тобто немає ні абсолютного пильнування, ні абсолютного сну, а лише різні ступені життя-пильнування.

Описуючи ці ступені з точки зору психічних станів, Блонський відзначає, що для примітивного життя-пильнування характерні такі первинні стани, як, з одного боку, біль та незадоволеність, а з другого – задоволеність.

Симпатикотонічний стан незадоволеності, на думку вченого, характеризується деякою загальною напругою (що породжує прагнення), блідістю обличчя, напругою мускулатури, розширенням зіниць, прискореним серцебиттям, але незадоволення, яке триває довго та виснажує людину, призводить до апатії, відчаю. Фізіологічним наслідком цього стану, як показали його дослі-

дження, стає збіднення тканин на цукор (глікозурія), що досить точно, на його думку, відповідає таким виразам, як “гірке життя”, “гірка образа”, “гірке горе”, “солодке життя” тощо.

Психічний стан задоволеності, на думку Блонського, навпаки, має ваготонічну природу, про що свідчать такі його зовнішні прояви, як почервоніння обличчя, зволоження очей, звуження зіниць, спокійне серцебиття тощо. При цьому він зауважує, що і стан незадоволеності, і стан задоволеності дуже рідко зустрічаються в чистому вигляді, бо, незважаючи на антагонізм, можуть проявлятися одночасно, коливаючись у той чи інший бік. Обидва ці стани, на його думку, пов’язані з функціонуванням більш примітивної нервової системи, що інервує внутрішні органи. У кожному конкретному випадку зв’язку стану і органа виникають різноманітні більш диференційовані прояви стану у вигляді інтероцептивних почуттів (голод, ситість, статеве збудження та задоволеність, тривожна туга тощо).

Характеризуючи малодиференційований стан тривожної туги (страх, побоювання, тривога, туга), Блонський визначає його як архаїчне почуття з непевною локалізацією переважно в області серця, яке в подальшому розвитку диференціюється, з одного боку, в тугу і сум, а з другого – в тривогу, побоювання. На відміну від туги, на думку Блонського, печаль скоріше можна відігнати, якщо ми не будемо думати про печальне і, навпаки, скоріше можемо викликати її печальними думками. Тобто печаль, за Блонським, більш мотивована думками і більш предметна, ніж туга [1, с. 39].

Проаналізував Блонський і психічний стан щастя, який він вважав протилежним до психічного стану тривожної туги і звідси таким, що має протилежні йому фізіологічні прояви. При цьому слід відзначити, що і стан щастя, і стан тривожної туги він проаналізував на різних ступенях еволюції тваринного світу і дійшов висновку, що між дуже складним станом щастя людини, яке проявляється в складній церебрспінальній поведінці (емоції, думки, соціальні відношення), і примітивним станом “щастя” (внутрішня заспокоєність кровообігу і дихання, яка породжує задоволеність) ситої тварини перебуває довгий шлях розвитку тваринного світу в напрямку ускладнення як нервової системи, так і органів кровообігу та дихання.

Але варто зауважити, що, незважаючи на визнання якісної різниці між психічними станами людини і тварин, Блонський заперечував твердження про виключну приналежність почуттів тільки людині, називаючи їх такими ж неправильними, як і

твердження, що симпатична нервова система і підкорковий мозок є тільки у людей. Включаючи в поняття “почуття” майже всі сучасні поняття емоційної сфери людини (чуттєвий тон, емоції, настрої тощо), Блонський стверджує, що “внутренностные” (тобто органічні або соматичні) почуття пов’язані у людини з примітивно-тваринною соматичною нервовою системою, але не заперечує її зв’язок із цереброспінальною нервовою системою, що обумовлює специфіку людських психічних станів.

Цікаво пояснює Блонський суперечливість психічних станів людини, головну детермінанту яких він вбачав у її взаєминах із зовнішнім середовищем (туга і страх внаслідок негативних для людини взаємин, щастя – навпаки), які породжують її суперечливу поведінку, що визначається антагонізмом співіснуючих процесів асиміляції і розпаду. Крім цього, Блонський закликав пам’ятати, що ваготонічні та симпатикотонічні рефлекси нестійкі, легко виснажуються і переходять у протилежні, що може пояснити нестійкість та нестабільність людських психічних станів, їх схильність переходити з однієї крайності в іншу.

Характеризуючи стан примітивного життя-пильнування, Блонський також виокремлює в ньому своєрідне, позбавлене певної якості та локалізації периферійне почуття, яке виникає під впливом зовнішнього стимулу і яке він назвав передвідчуттям. На думку вченого, цей підкорковий процес, в якому викликане зовнішнім стимулом відчуття зливається з почуттям (первинне почуття зручно-незручно), можна розглядати як стадію, що передувала кортикальним відносинам людини із зовнішнім світом і відбилася в тривалій відсутності в психології чіткого розмежування між поняттями “відчуття” і “почуття” (у мові і зараз око, вухо тощо – органи почуття, а не відчуття). Посилаючись на дані Хеда про первинну недиференційовану (протопатичну) і пізнішу, більш диференційовану (епікритичну) чутливість, Блонський доповнює картину стану примітивного життя-пильнування описом характерної для нього спільної роботи слабо диференційованих аналізаторів, яка призводила до типових для передвідчуттів синестезій. При цьому він зазначає, що у людини більш розвинута чутливість не виключає менш розвинуту, оскільки в її нервовій системі є й більш старі (архаїчні), і більш нові нерви, функціонування яких об’єднує та інтегрує, зводячи в єдине ціле, центральна нервова система.

Наступний етап розвитку психіки людини, на думку Блонського, пов’язаний зі станом неповного пильнування, який характеризується її емоційно-інстинктивною поведінкою. Емоційні стани цього періоду відрізняються від таких більш раннього періоду

розвитку психіки, перш за все, швидким розповсюдженням по всьому організму, предметністю, більшою підлеглістю мисленню (антагонізм емоцій і мислення існує, оскільки “рассуждение ослабляет эмоцию, а эмоция, в свою очередь, если она сильна, парализует мышление”, що є проявом антагонізму між новими і старими відділами головного мозку). Щодо механізму розвитку емоційних станів, то Блонський розрізняє в ньому два шляхи: кортикальний (поступове збільшення підпорядкованості емоцій мисленню) та підкорковий (поступове збільшення переваги автоматичних рухів, які супроводжують емоції аж до утворення інстинктів або “выветрившихся эмоций”).

Характеризуючи людей з переважанням першого або другого типу емоційності, Блонський робить висновок: у перших – реалізм, критицизм, мала чутливість до гіпнозу та навіювання (біотип “сухої”, “твердої”, “холодної” людини); у других – навпаки, підвищена гіпнабільність, навіюваність та ейдетизм (біотип “м’якої”, “сирої” людини). Серед людей другого типу Блонський розрізняє “сангвініків” (з їхньою типово емоційною та запальною натурою) та лімфатиків (у яких переважають примітивні соматично залежні психічні стани задоволення та незадоволення).

Найбільш характерним психічним станом найвищого етапу розвитку психіки, “повне життя-пильнування”, Блонський вважає психічний стан уваги як антипод стану нульового пильнування (сон), слушно посилаючись на те, що наближення сну та втома сигналізуються людині, в першу чергу, послабленням пов’язаної з діяльністю кори великих півкуль уваги. Говорячи про походження цього психічного стану, який характеризується певною, пов’язаною з життєвими інтересами людини, спрямованістю або установкою, Блонський зближує його зі станом страху, називаючи “рудиментом моторной реакции на страшное”. У свою чергу, характеризуючи установки як стани з боку походження, Блонський називає їх емоційно-інстинктивними симпатикотонічними реакціями на погрожуючий боєм подразник, які сприяють найкращому сприйманню і є результатом природного відбору. У цьому плані стан уваги як “совершенство установок и анализаторов”, на думку Блонського, має зв’язки з конституцією та її еволюцією.

Так, у розвитку уваги вчений виокремлює декілька етапів: від примітивного підкоркового за своєю природою до розвинутого кортикального психічного стану. Головним коренем уваги він називає життєві інтереси або потреби, задоволення чи незадоволення їх, а головними умовами виникнення цього психічного

стану – певну “потужність” організму та достатню диференційованість аналізаторів. Примітивна увага, на його думку, більшою мірою викликається почуттями, а розвинута увага – мисленням. Щодо інших напрямків розвитку уваги, то Блонський говорить, по-перше, про її розвиток від ротової та тактильної до слухової та оптичної, по-друге, від уваги до власного тіла до уваги до зовнішніх подразників (біль, їжа, запахи, звуки, зовнішній світ). Таким чином, примітивна увага якнайбільш пов’язана з життєвими інтересами і емоційна, згідно з Блонським, може вважатися практичним станом, а більш розвинута, активна і довільна увага – споглядальним.

Помітне місце зайняло поняття про психічні стани в психологічній теорії М.Я.Басова (1892-1931), яка була спрямована на вирішення головного, на його думку, для психологічної науки рівняння з трьома величинами: людина, середовище і процес діяльності [2]. Вперше виокремивши діяльність людини, тобто її активність у стосунках із середовищем, в окремий об’єкт психологічного вивчення, Басов здійснив структурний аналіз, який виявив такі її головні структурні елементи, як стимули (те, що спонукає суб’єкта на ту чи іншу дію через зміну його взаємовідносин із середовищем) і реакції.

Але при цьому вчений зауважує, що ефективність стимулу великою мірою залежить від загального фону, на якому він діє. У самому понятті про фон він пропонує розрізнити зовнішній фон (зовнішня ситуація) і внутрішній фон, тобто “общая установка личности или ее строй”, що характеризує “в каждый данный момент ее состояние как деятеля в среде (психологическое состояние)” [2, с. 228]. Аналізуючи внутрішній фон діяльності, особливу увагу Басов приділив емоційним психічним станам людини, в основу яких він покладав “емоційну установку”. Під останньою він розумів такий стан людини, при якому весь її внутрішній устрій, вся система рівноваги функцій, які його складають, являє собою узгоджену в усіх своїх елементах єдність, що має свою специфічну характеристику.

У кожний окремий момент часу, згідно з Басовим, особистість перебуває в стані певної емоційної установки, що виникає під впливом значущого для неї стимулу. Більш того, на його думку, у кожної людини є “некоторый преобладающий характер эмоциональной установки” і в усіх своїх проявах вона “отражает ту установку, в которой хронически пребывает” [3, с.73]. Тобто мова у Басова, безумовно, йде про те (з чим не можна не погодитись), що довготривале перебування людини в стані певної емоційної установки (емоційному психічному стані) призводить до стійких

змін на усіх рівнях (у тому числі, як показали наші дослідження, і фізіологічному) системи її організму.

Дещо інше, більш широке розуміння психічного стану установки в контексті однойменної теорії запропонував її автор – грузинський психолог Д.М.Узнадзе (1886-1950). У нього установка – не тільки загальне і визначальне явище психічного життя людей, а й головне пояснювальне поняття психологічної науки, яке характеризує суб'єкта, особистість у стосунках з дійсністю як ціле. “В активные отношения с действительностью, – стверджував учений, – вступает непосредственно сам субъект, но не отдельные акты его психической деятельности” [4, с. 166]. У цьому зв'язку для вивчення поведінки суб'єкта саме як цілого він пропонує, відштовхуючись від поняття про потребу, яка за психологічним змістом, як відомо, теж психічний стан нестачі чогось, що спричиняє активну поведінку тварин та людей, використовувати поняття про установку.

Аналізуючи психологічну природу установки Узнадзе відзначає, що це особливий стан суб'єкта, який виникає за умови наявності потреби і необхідної для її задоволення ситуації і який характеризується схильністю, спрямованістю, готовністю здійснити дію, що веде до задоволення потреби [4, с. 170]. При цьому він підкреслює, що стан установки, визначаючи характер активності, діяльності суб'єкта, не віддзеркалюється в його свідомості у вигляді самостійного переживання, тому що не є не тільки окремим актом свідомості, а і взагалі феноменом свідомості. Слід зауважити, що вчений розрізняв такі різновиди стану установки, як дифузна установка (виникає під час першого впливу будь-якої ситуації на суб'єкта, невизначена, нездатна спрямувати активність суб'єкта на задоволення потреби) та фіксована установка (виникає в результаті повторного впливу на суб'єкта тих умов, які забезпечують йому задоволення певної потреби), яка є типовою в житті кожної людини.

Численні експериментальні дослідження допомогли Узнадзе виявити цілу низку таких дуже важливих закономірностей стану установки, як ірадіація (розповсюдження з однієї модальності сприймання на іншу), генералізація (виникнення під час сприймання об'єктів, які відрізняються від тих, для яких вона була сформована), константність (стабільність), варіабільність (лабільність) тощо. На основі цих даних він зробив висновок, що установку слід розглядати не як локальне психічне явище, а як цілісне психологічне утворення, яке характеризує загальний стан суб'єкта, його особистість.

Дуже органічно існує поняття про психічний стан людини в теорії особистості В.М.Мясищева (1893-1973), згідно з якою

суспільні відносини формують систему ставлень включеного в них суб'єкта до навколишнього світу та самого себе, яка є більш специфічною, особистісною характеристикою, ніж такі традиційні, як характер, темперамент, здібності.

При цьому, займаючись теорією людських ставлень у контексті проблеми цілісної особистості здорової і хворої людини, учений постійно шукав об'єктивні шляхи пояснення і такої суб'єктивної психологічної особливості суб'єкта, як супроводжуючий його ставлення психічний стан (любов, ненависть тощо). У зв'язку з цим причини розвитку такої патології особистості, як невротичний стан, він шукав у порушенні системи її ставлень.

У монографії “Личность и неврозы”(1960), яка не втратила наукової цінності і зараз, викладені основні положення концепції В.М.Мясищева про особистість та зв'язки її порушених ставлень з відхиленнями в її психічних станах. Визначаючи психічний стан як одну з чотирьох головних складових психічного життя людини (психічні процеси, ставлення, стани та властивості особистості), яка виступає в ролі загального функціонального фону психічних процесів, учений називає головні його різновиди: збуджений, пригнічений, млявий, діяльний, утомлений тощо. Крайні зміни цього фону стають самостійним предметом дослідження в психіатричній практиці, коли говорять про маніакальний, депресивний, оглушений, поплутаний і тому подібні стани.

Зв'язок між психічними станами та ставленнями особистості Мясищев ілюструє на прикладі аналізу поведінки педагогічно занедбаних дітей, для якої характерні погані ставлення, відсутність навичок та нестійкість стану. При цьому він підкреслює, що усі ці моменти займають різне місце і відіграють різну роль у системі поведінки таких дітей, тобто дефекти у різних дітей мають коріння в різних ланках системи особистості. “В одном случае, – відзначає автор, – плохой результат обусловлен безразличием или отрицательным отношением к работе и к школе, а в другом случае не столько общее отношение или установки отрицательны, сколько учащийся не организован, не имеет навыков и умения работать и зачастую при полной готовности к работе, отстывает перед задачей. Организационные неполадки и затруднения вызывают состояние раздражения и отрицательное отношение к работе” [5; 190].

Отже, на думку Мясищева, психічний стан є умовою конкретного ставлення при недостатньому розвитку загальних свідомих установок, а відсутність навичок значною мірою їх наслідком. При цьому він підкреслює, що чим більш несприятливі фактори порушують динаміку нервово-психічної діяльності, тим більш

яскраво виглядає картина коливань психічних станів, які різко впливають на поведінку учня. Тобто в межах певного середнього стану загальні ставлення можуть і не проявляти помітних змін, але як тільки в учня з'являється афективний стан роздратування, незадоволеності, різко знижується керівна роль правил поведінки, свідомих установок. Звідси висновок, що регулювати стан учнів можна тільки через систему ставлень, тобто опанувати стан збудження або подолати стан млявості та слабкості можна шляхом зусилля на основі виховання свідомих ставлень, свідомого визнання необхідності критичного ставлення до своїх бажань.

Аналізуючи патогенез психогенних психічних розладів людини як порушення механізмів нервово-психічної діяльності та хворобливе порушення ставлень, Мясіцев простежив такі три його категорії у формі патологічних станів, як депресивні, параноїальні та психотичні, пов'язані з регресом особистості. Стан реактивної депресії, тобто стан хворобливого пригнічення усієї нервово-психічної та нервово-вегетативної динаміки людини, він пов'язує з утратою нею значущого об'єкта (смерть, зрада тощо) у системі оціночних ставлень та цінностей. Параноїдальні ідеї та ставлення, на його думку, представляють перш за все емотивно-конативно обумовлені порушення, при яких спостерігаються викривлення мислення та уявлення в сфері хворобливо загострених ставлень, пов'язаних із психічним станом незадоволеності (марення величі, ревнощів, переслідування тощо). Пов'язані з регресом особистості психотичні стани (прогресивний параліч, старече слабоумство тощо) він пов'язує з розпадом сформованих протягом життя зв'язків та вибіркових ставлень.

М.Д.Левітов [6; 7] у своїх статтях і особливо в монографії "О психических состояниях человека" (1964) зробив першу спробу узагальнити накопичену інформацію про психічні стани і представити її як нову і досить складну проблему вітчизняної психології.

Так, уже в передмові до монографії Левітов відзначав великі труднощі, з якими він зіткнувся при її створенні, головна з них – майже повна відсутність у вітчизняній та зарубіжній літературі конкретних досліджень психічних станів людини. Саме з цим, на його думку, пов'язана недосконалість його праці, яка проявляється і в недосконалій структурі, що не вичерпує теми, і в недосконалій класифікації психічних станів, що повторює прийняту в психології класифікацію психічних процесів тощо. Тобто вчений, розуміючи надзвичайну складність і недостатню вивченість нової психологічної проблеми, підкреслював "розвідувальний" характер своєї монографії, що могла б стати "...основой для дискуссий по проблеме

психических состояний, в какой-то мере помочь усовершенствованию психологии как системы знаний, дать ей дополнительные оружие для борьбы с механистическими и атомистическими направлениями...” [7, с. 4].

Таке бачення автором порушеної ним проблеми психічних станів, її місця в системі психологічної науки та ставлення до своєї монографії, безумовно, свідчать про системність його наукового мислення, хоч він ніде не згадує про системний підхід як такий. Про це ж свідчать, незважаючи на незадоволеність ученого, і структура, і зміст його наукової праці, в якій, хоч і у фрагментарній формі, системно порушені майже всі головні питання проблеми психічних станів людини (сутність, визначення, класифікація, детермінанти, фізіологічні основи тощо). Так, дуже знаменним є факт, що вже в назві та змісті першої, головної теоретичної, глави монографії Левітов називає “психічний стан” людини (згідно з авторським розумінням це – цілісна характеристика психічної діяльності за певний період часу, яка показує своєрідність перебігу психічних процесів у залежності від зовнішнього світу, попереднього стану та психічних властивостей особистості) не поняттям, а саме психологічною категорією, тобто начебто задає той рівень найвищої узагальненості і системності, який потенційно закладений у відповідному психічному явищі і який треба розкрити в його дослідженнях. “Психические состояния, – підкреслює автор, – особая психологическая категория, объединяющая большую группу жизненных явлений” [7, с. 5].

Більше того, саме виникнення проблеми психічних станів людини, як і кожної наукової проблеми, Левітов пов’язує з потребою привести в систему та пояснити такі відповідні, часто неточно сигніфіковані, життєві явища (переживання) людей, як стан здоров’я, душевний стан, настрій, втома, апатія тощо. На матеріалі в основному художніх описів він робить висновки, що люди частіше говорять про стан свого здоров’я або психічний стан тоді, коли вони за своїм характером незвичні або негативні чи надто складні, тобто турбують людину, погіршуючи її життєдіяльність. На звичайних (типових) станах її увага, як правило, не фіксується.

Найбільш яскраві приклади психічних станів, що забарвлюють на певний час усю психіку людини, на думку Левітова, перебувають у сфері емоційного життя людини (настрої, афекти, пристрасті тощо). Крім цього, він наводить велику групу слів, в яких зафіксовані психічні стани, пов’язані з пізнавальною діяльністю людини (зацікавленість, зосередженість, сумнів, задумливість, неуважність тощо) та її вольовою сферою (рішучість, нерішучість,

активність, пасивність, “боротьба мотивів” тощо). Що стосується вживання терміна “психічний стан” сучасними психологами стосовно психічної діяльності, то Левітов визначає його в переважній більшості випадків як допоміжний, некоректний, без перспектив подальшого вивчення. Більш того, на його думку, іноді “психологи неправомірно називають психическими процесами те, що, в сутності, являється психическим состоянием” [7, с. 6].

Отже, зрозуміло, що саме Левітов перший серед радянських психологів обґрунтував необхідність виокремлення такого різновиду психічних явищ, як психічні стани людини, вивчення яких має велике теоретичне та практичне значення для психологічної науки. Так, поперше, він підкреслював, що психічні стани заповнюють прогалину в системі психології, яка утворюється між психічними процесами (відчуття, сприймання, мислення тощо) та психічними властивостями особистості (здібності, темперамент, характер, спрямованість) і підвищують дослідницький інтерес до внутрішнього світу людських переживань. По-друге, практичну значущість вивчення психічних станів він пов’язував, наприклад, із впливом психічних станів учнів і педагогів на ефективність навчальної діяльності (що, безумовно, слід розповсюдити на будь-яку людську діяльність) та їх участю в формуванні нових рис характеру особистості.

Що стосується монографії Левітова, то слід відзначити, що ставши дуже важливою віхою в становленні проблеми психічних станів у вітчизняній психології, вона одночасно є відправною спробою опису нового системного психологічного поняття, яке має великий обсяг. При цьому не можна не визнати, як це визнавав і сам автор, що цей опис не є повним та системним. І це в той час, коли в психологічній науці потреба саме в повних та системних описах психічних явищ залишається дуже гострою. Відповіддю на цей запит є наша власна спроба здійснити системний опис поняття психічного стану людини та його обсягу, яка ґрунтується на методології системного підходу (8).

Список використаних джерел

1. Блонский П.П. Избранные психологические произведения / П.П.Блонский. – М., 1964.
2. Басов М.Я. Общие основы педологии / М.Я.Басов. – М.-Л., 1931.
3. Басов М.Я. Методика психологических наблюдений над детьми / М.Я.Басов. – М.-Л., 1926.
4. Узнадзе Д.М. Психологические исследования / Д.М.Узнадзе. – Тбилиси, 1966.

5. Мясичев В.Н. Психология отношений. Избранные психол. труды / В.Н.Мясичев. – М., 1995.
6. Левитов Н.Д. К характеристике состояний готовности к работе при нарушении уравновешенности процессов возбуждения и торможения / Н.Д.Левитов// Вопр. психол. – 1957. – №1.
7. Левитов Н.Д. О психических состояниях человека / Н.Д.Левитов. – М., 1964.
8. Юрченко В.М. Психічні стани людини: системний опис / В.М.Юрченко. – Рівне, 2006.

The article contains the analysis of concrete researches of XX century native scientists, which made a valuable contribution to opening the substance of the notion about mental states.

Keywords: mental condition, the subject of psychology, the systematic approach.

Отримано: 15.02.2011

УДК 159.922.7

І.В. Яворська-Ветрова

Аналіз особливостей сприймання і реагування на успіхи й невдачі молодшими школярами з різним рівнем навчальних досягнень у контексті розвитку самосвідомості

У статті аналізуються результати дослідження особливостей поведінки молодших школярів з різними рівнями навчальних досягнень у ситуації вибору задач різного рівня складності, а також їх реакції на успіх – неуспіх. Описано певні особливості загальної тенденції підвищення домагань після успіху і зниження після невдачі у групах учнів з різними навчальними досягненнями. Виявлено особливості динаміки самооцінки, рівня домагань та мотивації досягнення успіху – уникнення невдачі у різновстигаючих учнів 1 – 3 класів залежно від успішності чи неуспішності виконання ними завдань різного рівня складності.

Ключові слова: самосвідомість, суб'єкт, ситуація успіху – неуспіху, рівень домагань, рівень навчальних досягнень.